

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS IR JAV LIETUVIŲ KOMUNISTŲ KNYGOS RYŠIAI 1920–1940 METAIS

REMIGIJUS MISIŪNAS

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: remigijus.misiunas@kf.vu.lt

Leidybinė veikla svarbi ne tik skleidžiant partines ideologijas visuomenėje, bet ir pačių partijų viduje, ypač tais atvejais, kai partinės struktūros nutolusios geografiškai. Nuo pat ideologinių srovių atsiradimo kone kiekviena jų Lietuvoje turėjo savo analogus išėivijoje. Ne išimtis ir Lietuvos komunistų partija (LKP), ilgus metus palaikiusi ryšius su savo bendraminčiais JAV, įskaitant ir leidybinius. Apie juos buvo nemažai rašyta iki 1988 m., bet dažniausiai tai buvo įvairiems jubiliejams (asmenų, organizacijų, laikraščių) skirti periodikoje skelbti straipsniai. Nemažai informacijos galima rasti išėivių komunistų išleistuose memuaruose, vadinamųjų pažangiųjų išėivių veiklą tyrinėjusios Leokadijos Petkevičienės darbuose. Tačiau dėl ideologinių priežasčių daug kas buvo nutylima ar iškrai-poma, naudojamosi toli gražu ne visais turimais archyviniais šaltiniais.

Lietuvos komunistų ir jų bendraminčių išėivijoje leidybiniai ryšiai – viena iš tų leidybos istorijos sričių, kurios laukia naujo žvilgsnio. Atmenant laiką, kurį jie truko, tai nemenka problema, tad šio straipsnio tikslas yra dalinis – remiantis Lietuvos ypatingajame archyve saugoma archyvine medžiaga išanalizuoti šių ryšių specifiką 1920–1940 m., išskirtinį dėmesį telkiant į periodiką, knygų leidybą ir keitimąsi literatūra.

Nagrinėjant LKP ir JAV lietuvių komunistų santykius, įskaitant ir susijusius su knyga, reikia atminti, kad jie labai priklausė nuo procesų, vykusių komunistų partijose. Lietuvai 1920 m. pasirašius taikos sutartį su Sovietų Rusija, LKP visą laiką, iki 1940-ųjų okupacijos, priklausė nuo savo vadovybės Maskvoje (Vincio Kapsuko, Zigmo Angariečio), o šie savo ruožtu siekė į ją perkelti Kominterno ir Rusijos komunistų partijos (bolševikų), vėliau – Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) ideologines nuostatas.

Tas pat pasakytina ir apie lietuvius komunistus JAV. Po skilimo 1919 m. rugsėjo 27–spalio 1 d. vykusiam X Lietuvių socialistų sąjungos suvažiavime dalis jos narių įsteigė

Lietuvių komunistų sąjungą, kuri veikiai įsiliejo į vieną iš dviejų tuo metu JAV veikusių komunistų partijų – Amerikos komunistų partiją. 1921 m. abi dėl komunistinių organizacijų persekiojimo į pagrindį nuėjusios partijos susijungė į Amerikos jungtinę komunistų partiją, tais pačiais metais įsteigta legali Amerikos darbininkų partija (ADP, vėliau jos pavadinime atsirado ir žodis „komunistų“). Iki panaikinimo 1925 m. partijoje veikė nacionalinės imigrantų organizacijos, tarp kurių – ir lietuvių: iš Lietuvių komunistų sąjungos (LKS) tapusi Lietuvių komunistų sekcija ji buvo viena gausiausių ir aktyviausių (1924 m. turėjo apie 1200 narių). Trečiojo dešimtmečio pradžioje joje vyko arši vidinė ideologinė kova. Ją nugalėjo tie, kurie pakluso Kominterno linijai ir išstūmė iš organizacijos Juozo Baltrušaičio grupę, leidusią laikraštį „Darbininkų tiesa“, vėliau – žurnalą „Apšvieta“ ir laikraštį „Aidas“. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje lietuviai komunistai išgyveno naują vidinės kovos etapą – vadinamąją „skloką“, kur vėlgi viršų paėmė tie, kurie laikėsi V. Kapsuko ir Z. Angariečio linijos (šiedu lietuvių komunistų veiklos procesams skyrė ne vieną straipsnį, išspausdintą tiek Europoje leistoje LKP spaudoje, tiek JAV).

Spaudos struktūrai abiejose Atlanto pusėse komunistai skyrė nemažą dėmesio. Lietuvoje, kur LKP veikė pogrindyje, leidyba ir spaudos platinimas buvo ribotas ir susijęs su nuolatine rizika, tad nemaža reikšmė teko iš užsienio įvežtai komunistinei spaudai. Tai buvo ne tik SSSR pasirodžiusi spauda¹, bet ir į Lietuvą siunčiami JAV komunistų lietuvių leidiniai. Užatlantėje komunistinės leidybos struktūrą sudarė laikraščiai „Laisvė“ (Niujorkas) ir „Vilnis“ (Čikaga) su savo spaustuovėmis. Jie ir kitos gausios komunistinės organizacijos leido ir knygas, bet bene aktyviausias leidėjas buvo 1915 m. įsteigta ir po 1918 m. geriausius metus išgyvenusi Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugija (ALDLD). Ji kasmet išleisdavo ir savo nariams nemokamai išplatindavo vieną dvi knygas, o nuo 1934 m. – dar ir ketvirtinį žurnalą „Šviesa“.

Periodinės spaudos ryšiai. Kalbant apie LKP ir JAV lietuvių komunistų periodinės spaudos ryšius, bene viena svarbiausių sričių buvo rankraščiai. Tradiciškai JAV komunistinė periodika turėjo daug korespondentų kolonijose, bet jai stigo labiau išprususių autorių analitiniais ir ideologiniais straipsniais. Trečiojo dešimtmečio pradžioje, komunistinės veiklos draudimo metais, nemažai komunistų, tarp ir jų senų spaudos bendradarbių, pasitraukė iš partinės veiklos ar turėjo išvykti iš JAV, kai kurie gyveno nelegaliai [86]. Tad,

---

¹ Įvairiu metu Maskvoje, Smolenske ir Minske leisti aštuoni periodiniai leidiniai, Minske, vėliau Smolenske veikė LKP CK leidykla, leidusį vadinamąjį „Komunisto knygynėlį“ – daugiau kaip 100 knygų, lietuviška spauda leista ir kituose SSRS miestuose, taip pat savo leidinius 3 deš. pabaigoje – 4 deš. pradžioje LKP leido Vokietijoje – Berlyne ir Tilžėje, iš kur jie nelegaliai buvo gabenami į Lietuvą.

sakysim, Maskvoje ieškota autorių ketintam leisti JAV žurnalui „Darbininkų tribūna“ [50]. Žinoma, kad iš LKP veikėjų straipsnius siuntė anksčiau JAV gyvenę Kazys Giedrys [67], V. Kapsukas, Z. Angarietis ir kiti, už juos jiems mokėtas honoraras, ypač už specialiai užsakytus (sakysim, 1922 m. ALDLD agitacijos mėnesio proga padidintam „Laisvės“ numeriui [88]). Atrodo, būta kone etatinių korespondentų. Tiesa, 1922 m. išeiviai teigė negalintys išlaikyti Lietuvoje nuolatinį korespondentų, bet žadėjo mokėti autoriams iš Lietuvos įprastą JAV kainą – nuo 0,75 iki 2 centų už eilutę, teisingamiesi daugiau negali dėl krizės [3]. Bet jau kitais, 1923 metais nuolatinio korespondento Lietuvoje ieškojo „Vilnis“, iš Maskvos jai rašė Antanas Regratis. Aišku, ne už ačiū – surengusi vakarą, „Vilnis“ surinko 150 dolerių ir nutarė pasiųsti bendradarbiams SSRS ir Lietuvoje [66]. Žinoma, būta ir atvirkštinio proceso – kai kurie JAV komunistai bendradarbiavo Rusijoje leidžiamoje spaudoje, bet ši jiems ne visada mokėjo [24].

Bet, regis, Maskvoje 3-iojo dešimtmečio pradžioje vykusios kovos² atsiliepė ir rankraščių gavimui, pavyzdžiui, 1923 m. pradžioje Rojus Mizara nerimavo, kodėl nerašo Lietuvių proletarinių poetų sąjungos (LPPS) nariai [64]. LKP erzino JAV komunistų siekis likti neutraliems šiose kovose ir ADP Lietuvių sekcijos Centro biuro pareiškimas „Dėlei Proletmenininkų su kibirkštiečiais ginčų Maskvoje“, nes remdamasi juo JAV komunistinė spauda atsisakydavo skelbti poleminius Z. Angariečio straipsnius; erzino laiškais keliavę užtikrinimai, kad jie – jo pusėje [19], ir pasiteisinimai, esą JAV sunku susigaudyti, kokią medžiagą persispausdinti iš Rusijoje leistos spaudos [9]. Juolab LKP veikėjai gaudavo iš JAV skundų, jog vietos komunistinė spauda remia LPPS, spausdina jos narių straipsnius [52] ir raginimus griežčiau kritikuoti išeivių komunistų vadovus bei laikraščių redaktorius [53]. Regis, ir tai prisidėjo prie to, kad esą iš pradžių vengusi kritikuoti išeivius komunistus, nes *dar silpnai stovi ant kojų*, LKP nebenukentė – girdi, suklydo tikėdamasi, kad patys „išgyvendins frakcijas“ [20]. Nepadėjo pastarųjų aiškinimas, kad į LPPS žiūrėjo kritiškai, su ja palaikė ryšius kelis tūkstančius narių turėjusi JAV lietuvių menininkų organizacija, kurią kontroliavo maždaug šimtas narių komunistų, ir reikėjo ne kritikuoti LPPS narius, o pritraukti, kad bendradarbiautų „Kibirkštyje“ [75]. Tos kovos aidu tapo ir LKP JAV spaudoje dėtos meninės ir literatūrinės medžiagos kritika, girdi, ir tarp vietos proletarinių poetų buvo *nukrypimų* [21].

Kova atsiliepė ir LKP požiūriui į JAV komunistinės periodikos leidybos organizavimą. Sakysim, Z. Angarietis priekaištavo, kad ši palaiko Bronių Pransų, skelbdama jo

---

² Ją išūbavo RKP CK rezoliucija dėl grožinės literatūros, kurią aiškinant Maskvoje veikusios Lietuvių proletarinių poetų sąjungos (LPPS) nariai buvo paskelbti ne bolševikais, skirtingai nei apie žurnalą „Kibirkštis“ susibūrę menininkai, kurie pripažino vadovaujantį KP vaidmenį literatūrai.

„melą“, kad RKP CK už tai, kad darbininkai korespondentai (vadinamieji „robkora“) turėtų savo profsąjungų pobūdžio organizaciją, o iš tikro reikalavo, jog korespondentams vadovautų laikraščių redakcijos, bei ragino ir JAV laikytis šios nuostatos [20]. Vietos veikėjai teisinosi turį savo tvarką – draugijos ir klubai išsirinkdavo korespondentus, buvo ir keli jų rateliai, ir *liuosų* korespondentų, su kuriais redakcijos palaikydavo ryšį ir ragindavo burtis į ratelius [75], bet LKP laikėsi savo.

Išėiviai komunistai gynėsi nebija kritikos, girdi, kitąsyk per mėnesį tiek jos atlaiko, kiek LKP per metus nepatiria, bet dėl nukrypimų labai nesiginčijo, teisindamiesi veiklos JAV specifika – čia darbininkų būklė buvo geresnė nei kitur ir tai *skaudžiai* atsiliepė komunistų veiklai [41]. Tačiau galop nenukentė ir 1926 m. pasiskundė Kominternui dėl LKP priekaištų, tačiau Z. Angarietis teisinosi, kad JAV lietuvių komunistinė spauda „šlubavo“ idėjiškai ir ją nuolat turėjo kontroliuoti ADP CK; sykiu jis prisipažino, jog LKP per silpnai reagavo į JAV kolegų klaidas savo spaudoje [11].

JAV komunistai labiausiai nerimavo, kaip LKP užsipuolimai atsiliepia jų partinei situacijai. Sakysim, J. Baltrušaičio grupės laikraštyje „Aidas“ teigta, kad Z. Angarietis laikraštį remia, tad prašyta J. Baltrušaičio grupę kritikuojančių straipsnių, girdi, kai kurie jos nariai grįžta gavę jo ir V. Kapsuko *pipirų* [4]. Bet Z. Angarietis nenustygo: be kitų dalykų, ragino spaudoje kritikuoti, jo manymu, kenksmingas išėivių išleistas knygas remiantis „Kibirkštis“ medžiaga, literatūros ir meno reikaluose laikytis VKP (b) linijos, agituoti skaityti Karlo Markso, Fridricho Engelso ir Vladimiro Lenino knygas, uždrausti „Laisvei“ spausdinti skelbimus su „*paieškojimais merginų ir našlių apsvest*“ ir *šlykščius juokus*, o kartu su „Vilnimi“ – *visokių žulikų skelbimus, ypatingai stebuklingų gydytojų*; pastarajai dar nurodė, kad už rubriką „Proletarinis menas“ laikraštis atsako *partijai* [22]. Matyt, santykiai vienu metu buvo taip suprastėję, kad Z. Angarietis atsisakydavo siųsti straipsnius „Vilniai“, girdi, neskelbia [24], bet suretėjęs LKP organo „Komunistas“ periodikumui Maskvoje buvo nutarta nuolat siųsti į JAV trumpas informacijas apie padėtį Lietuvoje (beje, tuomet „Vilnis“ tapo savaitraščiu ir, Z. Angariečio galva, suprastėjo lyginant su tuo metu, kai buvo leidžiama dukart per savaitę) [33].

Vis dėlto ilgainiui, žvelgiant iš Maskvos, situacija JAV liko prasta. Sakysim, 1929 m. Z. Angarietis sielojosi, kad nekovojava su dešiniuoju nukrypimu, spauda tenkinasi oficialių dokumentų perspausdinimu, naudojami „buržuazinės“ spaudos straipsniais, vengiama keisti vardus organizacijų, pavadintų Lietuvos kunigaikščių vardais ir buvusių komunistų įtakoje, bijant prarasti patriotiškai nusiteikusių lietuvių paramą, ypač – spaudai [44], kad buvo pasisakoma už Lietuvos nepriklausomybę, spauda ir toliau dėjo žmonių paieškų, kitų srovių organizacijų ir religinių rengimų skelbimus ir visiškai vengė savikritikos [39]. Ta-

čiau šio to LKP pasiekė – 4-ojo dešimtmečio pradžioje vienas iš JAV lietuvių komunistų vadovų Fredas Abekas rašė Z. Angariečiui, kad į jo pastabas atsižvelgta, pavyzdžiui, nebedėjo skelbimų [1], nors toks reikalavimas ir buvo *peilis laikraščiams*. Bet iki abipusio supratimo buvo toli – komunistai JAV nesutiko su iš Maskvos atkeliavusiu LKP nutarimu, jog čia užteks ir vieno laikraščio – dienraščio, nes jau buvo nusistovėję, kad „Laisvė“ skirta Niujorko regiono komunistams, o „Vilnis“ – Čikagos. Abu regionai pasižymėjo tam tikra specifika ir vienas laikraštis būtų neišvengiamai praradęs įtaką kuriame nors iš jų.

Knygų leidybos ryšiai. Trečiojo dešimtmečio pradžioje komunistinių organizacijų knygų leidyba JAV buvo kiek sutrikusi, o jos procesus veikė ir santykiai su LKP. Sakysim, 1921 m. išeiviai komunistai buvo įsipareigoję suteikti LKP paskolą, bet vietoj to planavo leisti komunistinę literatūrą ir pusę tiražo siųsti į Lietuvą. Regis, tais metais paskolos sąskaita išleistos knygos *Mokslinis socializmas, Kas tie komunistai?* ir kitos, keli pjesių rinkiniai ir brošiūros [84].

Atrodo, ši praktika pratęsta ir 1922 m., kai iš surinktų LKP lėšų JAV leidybai buvo panaudoti 500 dol. – už juos išleidę 1000 egz. *II Kominternos kongreso tezių* bei planavę leisti ir *III kongreso tezes*, išeiviai siūlė LKP 1000 egz. [49]. Bet tai Z. Angariečio netenkino, juolab kad iš JAV siųstos knygos, anot jo, kainavo nemažai ir buvo nebereikalingos (LKP pati buvo išleidusi II kongreso nutarimus). Jis reikalavo surinktų lėšų neleisti kitiems tikslams ir kad išeiviai grąžintų skolą už knygas gautais pinigais, nes skolose skendėjusiai LKP reikėjo pinigų artėjantiems seimo rinkimams [27]. Regis, išeiviai rūpinosi skola, nes gavę iš Maskvos kažkokį rankraštį, ketino tuoj atiduoti į spaudą, dalį tiražo pardavinėti ir taip paskatinti aukų rinkimą [92].

JAV lietuviai mėgino prisidėti prie leidybos Rusijoje. Tarp jų platintos leidyklos draugijos „Žvaigždė“ akcijos, kurių 1923 m. buvo išplatinta maždaug už 200 dolerių [89]. Beje, pinigus pervesti jai nebuvo paprasta – reikėjo siųsti per „Equitable Trust Company“ Niujorke, ši turėjo juos įskaityti „Berliner Houdes–Gesellschaft Berline“ sąskaitoje, o pastarasis – *Maskvos Valstybės banko valdybai dėl perkėlimo į užsienio skyrių „Žvaigždės“ sąskaiton Nr. 54* [103].

Kaip minėta, komunistinę spaudą leido nemažai organizacijų ir daugelis jų turėjo vienokių ar kitokių ryšių su LKP. Pavyzdžiui, laikraštis „Vilnis“ savo leistam „Darbininko kalendoriui“, kuris 1924 m. buvo sumanytas it mini enciklopedija, pateikianti *istorinių žinių iš darbininkų judėjimo, vaizdelių, eilių, įvairių paveikslų ir t. t.*, prašė pagalbos straipsniais [48], 1925 m. laidai – Z. Angariečio straipsnio apie Lietuvą [69], 1926 m. – šaltinių, iš kur būtų galima gauti statistinių duomenų ir informacijos apie SSRS, nuotraukų iš Lietuvos kalėjimų, V. Kapsuko straipsnio [83]. Kitąsyk prašyta ir iliustracijų, pavyzdžiui,

1927 m. kažkoks „Tarpautinis darbininkų apsigynimas“ prašė LKP leisti jo leidžiamoje knygoje panaudoti kažkokias iliustracijas [100]. Tačiau ryškiausias toks bendradarbiavimas regimas ALDLD veikloje.

Draugija nemažą rankraščių dalį gavo iš Maskvos ir tai padėjo jai spręsti leidybinio portfelio problemą. Sakysim, 1921 m. V. Kapsukas pranešė turįs rankraštį „103 dienos Lietuvoje“, ir ALDLD užsidedė tuojau pat jį leisti, juoba pati neturėjo rankraščių [80]. Bet, regis, V. Kapsukas nesiskubino siųsti, nes jo rankraščio prašyta ir 1922 m., ir 1923 m. Rankraščių, ypač didelės apimties, prašyta Z. Angariečio ir kitų LKP veikėjų, nes mažesniųjų ALDLD ilgainiui pradėjo pati prasimanyti [91]. Tiesa, ne viską imdavo – pasiūlius kažkokios Z. Angariečio knygos III tomą, ALDLD atsisakė motyvuodama, kad pirmieji pasirodė Rusijoje ir pasiūlė ten ir trečią leisti, o jie prisidės 200 dol., jei reikės – ir daugiau [87]. Būta ir kitų problemų, sakysim, ALDLD iš anksto rengdavo planus, kokias leis knygas, bet juos suveldavo LKP gaisėtis siunčiant rankraščius, pavyzdžiui, taip buvo 1923 m., kai LKP dėsė atsiųsti seniai žadėtus rankraščius [94].

Kitąsyk LKP prašyta padėti su knygų vertimu, sakysim, 1927 m., kai kažkas ALDLD rekomendavo Anri Barbiuso romaną „Ugnyje“, išėiviai, neturėję vertėjų iš prancūzų kalbos, ketino versti iš anglų bei rusų, lygindami abu variantus, ir prašė Z. Angariečio atsiųsti rusišką vertimą [79] (beje, kartu – ir knygų rusų kalba vertimui, bet šis atsisakė aiškindamas, kad neseka literatūros naujienų [34]). Z. Angariečio nesyk prašyta padėti (sakysim, 1931 m. F. Abelis klausė, ar negautų knygų apie klasių kovos istoriją, brošiūrą apie Kinijos darbininkus [2], 1932 m. – *geros* apysakos, nors ir rusų kalba, bet kad tiktų propagandai, nes, girdi, *Amerikoje beletristikos kaip ir neturime* [1]).

Panašūs prašymai siejosi su LKP siekiu daryti įtaką leidybiniam repertuarui. Pavyzdžiui, regis, 1924 m. LKP paraginta leisti pigių brošiūrų seriją, ALDLD domėjosi, kaip LKP padėtų – gal tinkamais rankraščiais, iš kurių draugija būtų galėjusi pasirinkti, jei ne – patartų, kur gauti. Be to, prašyta rekomenduoti tinkamą literatūrą, ypač *knygų prieš kunigus*, <...> *lengvesnės suprantamos apysakos, grynai proletarinio turinio*, ir pasirūpinti vertimu, nes keli ALDLD turėti vertėjai buvo užsivertę darbais [77]. Matyt, rankraščių siuntimas į JAV buvo susijęs ir su tam tikromis sąlygomis, ypač su tuo, kad dalį tiražo ALDLD turėjo siųsti į Rusiją ir Lietuvą, pavyzdžiui, 1922 m. gavus iš Maskvos kažkokį rankraštį, į Europą žadėta prireikus pasiųsti daugiau nei 200 egz., knygoje nenurodant nei leidėjo, nei leidimo vietos [92].

Regis, 3-iojo dešimtmečio pradžioje būta problemų dėl kai kurių knygų dubliavimo, sakysim, dėl B. Serbentos verstų knygų: veik vienu metu Charkove ir Niujorke buvo išleista jo versta Bogdanovo knyga *Ižanga į politinę ekonomiką klausimuose ir atsakymuose* bei

tikrai išleista JAV ir, Z. Angariečio nepatikrintomis žiniomis, atiduota leidybai Charkove *Rusijos istorija trumpiausiam brože*, tad, girdi, B. Serbenta neblogai uždirbo, dėl to net siūlyta jį pašalinti iš partijos. Dubliavimui išvengti Z. Angarietis siūlė leidybinius ryšius tarp Rusijos ir ALDLD palaikyti per „Žvaigždę“ [38].

Bet, matyt, atstumai neleido patirti leidybinio dubliavimo grėsmės. Sakysim, ALDLD planavo 1925 m. leidybinę programą pradėti Z. Angariečio versta kažkokio Popovo brošiūra apie V. Leniną, bet sudvejota pasiekus gandams, kad LKP ketina Maskvoje leisti panašią knygą [77]. Be to, 1925 m. LKP nutarus leisti V. Lenino veikalus, išėiviai atsisakė, matyt, turėtų panašių planų ir teisindamiesi, kad tais metais jų išleistos knygos buvo *sun-kios*, 1926 m. ketino leisti grožinę literatūrą (išimtį būtų padarę tik kelerius metus lauktiems V. Kapsuko rankraščiams [78], bet šiam juos parengti kliudė liga [35]).

Būta, kad kitąsyk sąmoningai siekta dubliavimo. Sakysim, 1927 m. pabaigoje Z. Angarietis pasiuntė į JAV brošiūros „Kas pingiau Lietuvą perduos?“ rankraštį, kurį ketinta leisti ir Lietuvoje. Teigė, kad jos egzemplioriai vargu ar pasieks JAV, todėl ragino išleisti ją ir čia, tik reikalavo nurodyti: „Gautas iš Lietuvos rankraštis „Kas pigiau Lietuvą perduos. Su autoriaus leidimu spausdinamas (arba išleidžiamas)“. Jei ALDLD būtų jos neleidusi, Z. Angarietis siūlė atiduoti rankraštį „Vilniai“ ar „Laisvei“, ir pasiskubinti publikuoti, nes prognozavo lenkų invaziją į Lietuvą prisidengus socialdemokratų *sukilimu* [25].

Leidybiniais ryšiams atsiliepdavo ir vidinės partinės rietenos. Sakysim, Z. Angarietis priekaištavo dėl B. Serbentos vertimų leidimo JAV pirmiausia dėl to, kad pastarasis, girdi, buvo ne marksistas ir silpnas vertėjas, tad buvo grėsmė, kad daug ką versdamas iškraipė [38]. Beje, vertimas neretai buvo nemenka problema. Z. Angarietis vis priekaištaudavo išėiviams, kad tam mažai skiria dėmesio, dažnai vertimo turinys neatitinka originalo (dėl to LKP nesutiko, kad 1928 m. JAV būtų leidžiama Kominterno programa, girdi, tai *ne skaitymo knyga, o dokumentas, kurio vertimas turi būti daromas atidžiai*) [14]. Kai 1935 m. JAV buvo nutarta leisti Kominterno kongreso rezoliucijas, leidėjai prisipažino, kad vertimas nebus tobulas, nes vertė iš anglų kalbos [8], ir LKP atsisakė siūlyto dalies tiražo, nutarusi leisti Lietuvoje, o Z. Angarietis pabrėžė, kad vertimas gali būti blogas, tik svarbu, kad vertėjas *neiškreiptų minčių ir turinio*, mat jau turėjo „patirties“ – 1934 m. Minske buvo blogai išversta viena J. Stalino kalba ir tiražas nukeliavo į makulatūrą [13].

Beje, sprendimui leisti Lietuvoje, ko gero, turėjo įtakos ir LKP leidybinės taktikos pokyčiai – 4-ojo dešimtmečio pradžioje ji sukūrė leidybos centrą Vokietijoje, aktyvinta pagrindinė leidyba ir Lietuvoje. LKP akimis, kai kada JAV leidiniai netiko ir dėl techninių priežasčių. Sakysim, prieš Kominterno programos leidimą JAV protestuota ir dėl to,

kad išeivių leidiniai buvo spausdinami ant storo popieriaus, tad buvo nepatogūs *palėpėj*, o pergabenimas į Lietuvą būtų kainavęs brangiau nei išleidimas [14]. Šiuo atveju jau LKP siūlė išeiviams užsakyti sau ir bendraminčiams Argentinoje 1000–2000 egz. Tada, spausdinant Vokietijoje ir pridėjus Lietuvai skirtus 1000 egz., 1 egz. būtų kainavęs apie 10–15 centų, parduodant – 20–30 centų, ir išeiviams būtų atsiėję pigiau, nei patiems leisti [62].

Įtampą tarp JAV ir Maskvos kurstė ir kai kurios išeivių knygos. Sakysim, 1926 m. Antanas Bimba skaudžiai sureagavo į „Kibirkštyje“ išspausdintą Z. Angariečio kritiką jo knygos *Istorija klasių kovos Amerikoje* atžvilgiu. Anot A. Bimbos, menant Z. Angariečio įtaką, tai buvo išeiviams kenkęs *popiežiškas prakeikimas*, be to, ko jis galėjo pasimokyti iš tokios „kritikos“. A. Bimbos teigimu, jo knygą vertino veikėjai JAV, to paties tikėjosi ir iš Rusijoje gyvenančių komunistų, bet jei *jei „Kibirkšties“ kritika tai viskas, ką gali Rusija, tai...* Jis pasirūpino perspausdinti „Kibirkšties“ straipsnį „Laisvėje“, kad visi pamatytų tuos baisius „*nukrypimus*“, *dėlei kurių jūs pasiunčiate į gurbą visą knygą* [42].

Tačiau Z. Angariečio tai nepaveikė – jam ir toliau atrodė, kad knyga neverta jokios kritikos. Maža to, A. Bimbos reakcija jam tapo pretekstu siūlyti komunistinės leidybos JAV pertvarkos projektą. Girdi, ALDLD dirba blogai: būdama pakankamai didelė, per metus išleisdavo tik 1–2 knygas, tad ragino nariams nebedalyti knygų nemokamai (nebent pardavinėti pigiau), jas leisti pigiau ir mažesniais tiražais, didinant išleidžiamų pavadinimų skaičių ir stengiantis parinkti *rimtesnių ir populiariesnių*. Z. Angarieties pripažino, kad dėl tokių reformų gali sumažėti draugijos narių, bet vylėsi, jog dauguma liks, o jei draugija gerai dirbs – jų skaičius išaugs. Jis tikėjo, kad reforma padės išleisti daugiau knygų, nusi-pirkusieji tikrai jas skaitys, o tuometinė draugija tenkino tik savo narių poreikius – be jų, knygas mažai kas pirkto.

Anot Z. Angariečio, reforma turėjo leisti nariams pajusti, kad jie dalyvauja draugijoje ne egoistiniais tikslais, o todėl, kad leidžia *gerus raštus darbininkams*, ir tai turėjo auklėti narius *proletarinėje dvasioje*. Draugija be rūpesčių pritraukti kuo daugiau narių būtų galėjusi didinti knygų leidybą, ko neleido tuometinė praktika dalyti knygas nariams nemokamai. Be to, reforma būtų privertusi kruopščiau atsirinkti rankraščius ir atsisakyti tokių knygų kaip A. Bimbos, kurią, girdi, mažai kas galėjo pirkti [15]. Beje, tais pačiais 1926 m. Z. Angarietis siūlė ir kitą planą: kritikuodamas JAV lietuvių komunistų organizacijų struktūrą ir ypač Amerikos lietuvių proletarų menininkų sąjungą, – girdi, jokia ji proletarinė, – ragino steigti visos Amerikos kultūrinę darbininkų organizacijų sąjungą, kuriai priklausytų ir knygų leidimo draugijos ir kurioje lietuviai turėtų tautinę sekciją [24].

Tačiau nė vienas šių siūlymų nebuvo įgyvendintas, tad nesusipratimai tęsėsi. Pavyzdžiui, 4-ojo dešimtmečio pradžioje išeiviai barti, kad išleido Viljamo Montgomerio Brauno

knygą *Komunizmas ir krikščionybė*, tačiau jie teisinosi, kad ši knyga buvo išleista ir SSRS [55], ir nereagavo į Z. Angariečio prašymus neplatinti ir kritikuoti spaudoje [11].

Keitimasis spauda. Regis, literatūra stengtasi keistis nuo pat tos akimirkos, kai atsirado galimybė, ir ji keliavo iš abiejų pusių. Trečiojo dešimtmečio pradžioje, JAV komunistams perėjus į pagrindį, neišplatintą literatūrą (kuri buvo *išmėtyta po sklepus*) mėginta gabenti į Rusiją ir Lietuvą pasinaudojant į šias šalis reemigravusiais komunistais (jiems leista išvežti spaudą), mėginta kurti gabenimo schemas: sakysim, ketinta skirti žmogų, su kitų pagalba organizuojantį gabenimą per *draugus rusus ar sąjungos narius* [84]. Būta, kad spaudą ketinta siųsti saugoti, pavyzdžiui, 1923 m. komunistai, susigrūmę dėl įtakos Susivienijime lietuvių Amerikoje su kitų srovių nariais, domėjosi, ar nebūtų galima Maskvoje ar kitame mieste pasaugoti kelis šimtus įvairių knygų egzempliorių, nes *pas mus jos pelėja*, sykiu svarstyta, kad jas gal būtų galima po truputį gabenti į Lietuvą (jei ne, tai JAV komunistai buvo pasirengę net mokėti už sandėlį Maskvoje) [74].

1920 m. rugpjūčio 18 d. ALDLD CK paragino savo narius siųsti į Lietuvą kuo daugiau knygų. Šią veiklą koordinavo draugijos 1-oji apskritis. Ji įsteigė Lietuvių darbininkų knygų fondą ir veikia per Škotiją į Lietuvą pasiuntė 830 knygų [76]. 1922 m. nusiųsta maždaug po 1000 egz. keliolikos leidinių (tarp jų V. Lenino „Renegatas Kautskis“, „Valstybė ir revoliucija“ bei kitos) [3]. Lietuvių moterų progresyvinis susivienijimas Amerikoje ketino siųsti *darbininkiško turinio* knygas ir ragino Lietuvoje jų priėmimui bei dalijimui steigti specialius komitetus arba jų pagrindu – profsąjungų prižiūrimas bibliotekėles [61]. Tiesa, duomenų apie išveičių literatūros siuntimą į Lietuvą nėra taip gausu, tad, pavyzdžiui, sunku pasakyti, kaip knygos buvo atrenkamos siųsti (žinoma, kad kitąsyk iš JAV į Lietuvą siųsti katalogai, kad būtų galima pasirinkti knygų; sakysim, 1928 m. pasiūstas „Vilties“ katalogas) ir koks buvo siuntimo kelias (regis, po 1926 m. perversmo siūsta per Tilžę [101]). Tačiau šios spaudos srautas rūpėjo tiek Lietuvos saugumo institucijoms (komunistinė išveičių spauda figūruoja uždraustų knygų sąrašuose), tiek LKP vadovams. Pavyzdžiui, savo įnirtingą išveičių spaudos puolimą 1926 m. Z. Angarietis teisinio jos platinimu Lietuvoje [11].

Beje, iš JAV keliavo ne tik knygos ir laikraščiai. 1935 m. Kanados lietuvių komunistų siūlymu JAV kelių tūkstančių egzempliorių tiražu išspausdintas „Amerikiečių laiškas Lietuvos žmonėms“, kuriame 1935 rugpjūčio 11–17 d. vykusio Pasaulio lietuvių kongreso delegatų vardu raginta sudaryti antifašistinį frontą, ir siūstas paštu į Lietuvą [7]. Be to, Lietuvos komunistinė spauda iš JAV remta ir pinigais, nors ir būdavo konfiskacijos pavojus. Antai, dėl to nerimavo Danielius Gromulavičius – 3-iojo dešimtmečio pradžioje jis rūpinosi „Workers of the World Unite“ žadėtų pinigų Kaune leistam laikraščiu „Darbininkų balsas“ siuntimu [51].

Negausūs duomenys liudija, jog į Rusiją siųsti mažesni spaudos kiekiai. Pavyzdžiui, 1922 m. „Komunisto“ knygynėlio prašymu „Vilnis“ pasiuntė į Smolenską 1–3 egz. savo knygų (iš viso 6 ryšulius), be to, kas savaitę – po 20 egz. „Vilnies“ [26]. Tais metais „Komunisto“ vardu prašyta atsiųsti po 1–2 egz. knygų LKP Užsienio biuro bibliotekai ir po 1–10 egz. Komunistinio Vakarų tautų universiteto lietuvių skyriui (šis neturėjo lėšų literatūrai pirkti, tad prašė kaip aukos) [26]. Maskvos prašymu 1923 m. JAV ieškota senesnių metų laikraščių komplektų, bet tai buvo ne taip paprasta, nes per areštus 1920 m. viskas buvo slepiama, net buvo prarastas Lietuvių socialistų sąjungos archyvas [90]. Kitąsyk iš Rusijos atkeliavdavo specialūs užsakymai, pavyzdžiui, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje, Maskvoje grupei komunistų planuojant imtis Lietuvos istorijos tyrinėjimų, į JAV pasiūstas didelis jiems reikalingos literatūros sąrašas ir įdėtas į „Laisvę“ su prašymu padėti surinkti [17]. Įdomu, kad cenzūros neišvengdavo į SSRS siūsta spauda – sakysim, 1927 m. sausį Vladivostoke konfiskuota „Vilnis“ – ją nuo 1926 m. buvo leista įvežti, o konfiskuojama „Laisvė“ (grįsta tuo, kad JAV, girdi, buvo tik vienas komunistinis lietuvių laikraštis [23]).

Matyt, ir į JAV iš Lietuvos ir ypač iš SSRS komunistinė literatūra keliavo, kai tik atsirado galimybė. Jos platinimui ir pinigų leidėjams gražinimui buvo sukurta speciali sistema su centrais Niujorke („Laisvė“) ir Čikagoje („Vilnis“). Su šiais laikraščiais dirbo vadinamieji generaliniai platinimo agentai: 3-iojo dešimtmečio pradžioje Niujorke – V. Paukštys ir Stasys Vesnys, o nuo 1926 m. vasaros – Jonas Gasiūnas [96]. Regis, agentų kaita kėlė nemenkų problemų. Pavyzdžiui gali būti, matyt, V. Paukštį pakeitęs K. Steponavičius. Jis iš savo posto pasitraukė antroje 1924 metų pusėje, kai ėmėsi saldumynų prekybos. Jį pakeitęs V. Rudaitis žadėjo LKP pasirūpinti, kad K. Steponavičius atsiskaitytų, ir surinkti iš šiam kolonijose dirbusių agentų pinigus už išplatintą spaudą [82]. K. Steponavičius vien iš Smolensko buvo gavęs literatūros, įkainotos keliais šimtais dolerių, o dar ir iš Lietuvos (skolos už šią literatūrą rūpestį perėmė Maskva), bet V. Rudaitis per vargą teatgavo 65 dolerius, nes daugelis agentų tvirtino, jog nepardavė. LKP laikėsi nuomonės, kad jei literatūros buvo siūsta tiek, kiek pageidavo K. Steponavičius, tai jis ir turi atlyginti. Išeiviai buvo pagrasinta, kad jei iki 1928 m. spalio 1 d. neatlygins bent pusės skolos, tai KP nariai būsią pašalinti iš partijos (beje, Z. Angariečio net ragino nelaukti spalio 1 d. ir paskelbti K. Steponavičių *paprastu žuliku*) [28].

Tačiau ir tai nepadėjo. Tad ir ši istorija, ir tai, kad, kai kurių išėivių nuomone, iš Lietuvos siūstos literatūros platinimas buvo blogai tvarkomas (tik neišmanė, kaip pakeisti padėtį) [70], ir faktai, kad gražinami pinigai, LKP vadovų teigimu, iš JAV kai kada tekdavo *priešams*, vertė galvoti apie reformas. Sakysim, jau 1922 m. prabilta apie nuolatinės LKP atstovybės (V. Paukštys, Domas Šolomskas ir dar trys jų parinkti žmonės, iš jų mažiausiai

vienas – Lietuvos žydus) organizavimą. Ji būtų užsiėmusi aukų LKP ir jos spaudai rinkimu, teikusi informaciją išeivių komunistinei spaudai apie padėtį Lietuvoje ir turėjusi generalinį platinimo agentą. Klausimą sprendė Kominterno sekretoriatas [10] ir nežinia, ar jis užgaišo, ar dėl kitų priežasčių tik 1925 m. prabilta apie Lietuvos draugų asociaciją (LDA), kuri turėjo atlikti šias funkcijas [36].

1925 m. pradžioje JAV LDA CK iš užsienio gautos spaudos platinimo generaliniu agentu išrinko S. Vesnį ir nutarė didžiosiose kolonijose – Čikagoje, Bruklina, Filadelfijoje, Pitsburge ir Bostone – skirti agentus, turinčius išsiaiškinti, kiek galima išplatinti spaudos, ir atsiųsti S. Vesniui užsakymus, šis – perduoti juos į Maskvą. Iki ši sistema įsibėgės, prašyta siųsti *po senovei*; tikėtasi gavus agentų užsakymus išplatinti spaudos dukart daugiau nei anksčiau [95]. Atrodo, kad šalia kaip platinimo centrai tebefunkcionavo „Vilnis“ ir „Laisvė“, bet LDA nesiėmė atsakomybės už jų veiklą. Nežinia, ar dėl to, ar dėl kitų priežasčių S. Vesnys skundėsi negaunąs literatūros iš Lietuvos, nors, girdi, galėjo daug jos išplatinti ir taip finansiškai paremti komunistus Lietuvoje [57].

Tiesa, regis, LDA buvo likviduota dar tais pačiais 1925 m., bet, matyt, kitapus Atlanto apie tai nedaug žinota, nes, pavyzdžiui, Z. Angarietis manė, kad ji sujungta su MOPR'o (*rus.* Meždunarodnaja organizacija pomošči rabočim) sekcija, o LKP CK ragino ne tik atgaivinti LDA, bet ir kurti Lietuvos darbininkų draugų ratelius, kurie, be tų pačių uždavinių kaip LDA, dar turėjo agituoti prieš aukų rinkimą LKP priešiškomis partijoms ir organizacijoms, siųsti pažįstamiems į Lietuvą legalią literatūrą, vienyti ir kitų tautų išeivius iš Lietuvos (žydus, lenkus). Anot Z. Angariečio, LDA buvo tik *siauras aparatas*, o reikėjo darbo su masėmis, tačiau LDA turėjo išlikti ir kontroliuoti ratelių darbą (tiesa, pervadinta Lietuvių darbininkų draugų atstovybe – LDDA). Maskva veržėsi visiškai kontroliuoti naują darinį, girdi, iš pradžių jį turėjo sudaryti senieji LDA nariai, paskui – papildyti Lietuvių sekcijos Centro biuro parinkti ir Maskvos patvirtinti kandidatai, o dar vėliau sudėtis galėjo būti keičiam tik su Maskvos žinia [37].

Tačiau JAV manyta, kad LDA likvidavimas laikytas teisingu žingsniu [75], ji buvo perorganizuota į ADP Lietuvių sekcijos (LS) Centro biuro kontroliuojamą Lietuvių darbininkų rėmimo komitetą (generaliniu spaudos agentu tapo S. Vesnys), o po ADP reorganizacijos LS turejo teisę *varyti propagandą tarp lietuvių darbininkų, o ne organizuoti naujas organizacijas*. Šiuo atveju LKP privalėjo kreiptis per Kominterną į ADP su reikavimu kurti LDDA, bet LS veikėjai veik netikėjo, kad pasiseks, ir manė, jog užteks LDA komiteto [47]. Tačiau ir ši struktūra, regis, nepateisino vilčių, nes 4-ojo dešimtmečio pradžioje A. Bimba tvirtino, jog bendras literatūros platinimas JAV neįmanomas, galima tik per kolonijas, ir platintojų jose sąrašą perdavė laikraščiui „Balsas“, o patys, kaip teigė,

kontroliavo platinimą [43]. Sakysim, LKP leidinio „Priekalas“ generaliniu platinimo agentu JAV buvo G. Kuraitis, prenumeratorių paieškai buvo skelbiami vajai, ir tokių radę išeiviai buvo skatinami dovanomis (paprastai – iš SSRS siunčiamomis knygomis) [54].

Platinimas priklausė ir nuo metų laiko: šiltuoju metu buvo išplatinama mažiau nei šaltuoju (platintojas iš Bruklino P. Bulyga prašė vasarą siųsti „Kibirkštis“ po 40 egz., o rudenį – po 50 egz.), už platinimą platintojai ėmė tam tikrus procentus, kai kada – pačiais leidiniais (tas pats P. Bulyga, 1926 m. gavęs vieno „Kibirkštis“ numerio 40 egz., 30 proc. pasiliko už platinimo išlaidas [46]).

Trečiąjį dešimtmetį iš komunistinės periodikos į JAV daugiausia keliavo „Komunistas“, „Komunaras“ ir „Kibirkštis“, taip pat „Tiesa“, „Kareivių tiesa“ ir kiti (beje, ir ne visada sklandžiai, sakysim, 1923 m. K. Steponavičius skundėsi negaunąs užprenumeruotų laikraščių [93]). Dešimtmečio pradžioje išeiviai prašė laikraščių siųsti 20–30 egz., bet juos stebino kainos: 25 centai už egzempliorių – tiek tuomet JAV kainavo darbininko valanda: *Mes visi piktai juokėmės iš tokių kainų, tie laikraštukai palyginamai ne tik labai maži, bet taip prastai padaryti, kad vietomis sunku ir išskaityti, kas juose rašoma. Parodai žmogui ir pasakai, kad iš Rusijos, – tuojau griebiasi. Bet kai pasakai kainą, tai tuojau atgal grąžina* [3]. Todėl 1923 m. R. Mizara prašė „Komunisto“ siųsti 25 egz. [65], 1924 m. „Laisvė“ – nebesiųsti „Darbininkų lapelio“, „Darbininkų jaunimo“, „Kareivių tiesos“, nes negalėjo išparduoti, o pasiuntę į kitus miestus dažnai visai neatgaudavo pinigų, ir sutiko imti po 40 egz. „Kibirkštis“ ir 15 egz. „Komunisto“ [68].

Regis, „Kibirkštis“ plito geriausiai, nes Leonas Prūseika klausė Z. Angariečio, kodėl platinama tik keliuose miestuose, ar turi *centrinę agentūrą*, ir ragino steigti [77]. Anot K. Steponavičiaus, darbininkai ją noriai skaitė, tik kaina – 15 centų – buvo per didelė, tad prašė siųsti 200–300 egz. ir ketino daugiau prašyti [90]. Antroje dešimtmečio pusėje tiek „Kibirkštis“, tiek „Komunisto“ išeiviai sutikdavo imti daugų daugiausia 300 egz., o dar papildomą 100 egz. – nebent jei kas svarbaus nutikdavo Lietuvoje. Jų teigimu, leidinių būtų buvę galima išplatinti daugiau, jei jie būtų plačiau rašę apie darbininkų gyvenimą [99]. Ypač sunkiai sekėsi platinti „Komunistą“ – girdi, buvo brangus ir mažo formato [102], o nepartiniai skundėsi nesuprantą jo turinio [56].

Matyt, nekaip ėjosi ir „Balso“ platinimas, nes, sulaukę priekaištų iš Maskvos dėl JAV platinto, į kažkokią ideologinę nemalonę patekusio laikraščio „Raudonasis artojas“, išeiviai dėl to sielojosi: esą joks kitas laikraštis neplito taip gerai, ir jį labiausiai mėgo nepartiniai darbininkai. Jei taip būtų buvęs mėgtas „Balsas“, jo būtų buvę galima išplatinti kelis šimtus egzempliorių [40]³.

---

³ Šį laišką „Balso“ administracija persiuntė Z. Angariečiui, kad *matytų, kuo kvėpuoja amerikiečiai*.

Kalbant apie knygas, matyt, su jomis būta daugiau problemų. Trečiojo dešimtmečio pradžioje į JAV daugiausia siųstos „Komunisto“ knygynėlio knygos. Joms sunkiai plintant, būta problemų dėl kainų ir atsiskaitymų. Regis, leidėjai siūlė 40 proc. nuolaidą, bet JAV pardavinėta su 50 proc., antraip nebūtų išplatinę, tad 1922 m. birželį už išplatintas knygas surinkę 33,63 dolerio išeiviai į Rusiją pasiuntė 66,75 dolerio ir reikalavo, kad leidėjai padengtų skirtumą knygomis ar laikraščiais, sykiu prašė kitų knygų lietuvių ar rusų kalba nesiųsti [87].

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje platinimą komplikavo pasaulinė krizė. Kliudė ir tai, kad lietuviai komunistai platino ir literatūrą anglų kalba, ir tai, kad darbininkai daugiausia domėjosi literatūra, kuri buvo tiesiogiai susijusi su jų gyvenimu, tad, pavyzdžiui, 1932 m. Maskvos prašyta atsiųsti 200 egz. leidinio *Rusų baltagvardiečiai ir karo provokatoriai* ir 100 egz. *Apie karą, provokaciją ir šnipavimą*, o daugiau žadėta paimti, jei gerai platinis⁴. Tačiau, matyt, krizė sunkino ir pinigų grąžinimą, tad „Balso“ administracija nerimavo, kad, pavyzdžiui, „Laisvė“ neatsiskaito, o spausdinti knygas dideliais kiekiais brangu [59]. Be to, 4-ajame dešimtmetyje platinimui ėmė kišti koją stalinistinių represijų aidas. Išeiviams priekaištauta, kad po V. Kapsuko mirties nepaisė šio prašymo nebeplatinti jo „klaidingos“ knygos *Biliūnas*, priekaištauta ir dėl kitų knygų platinimo – H. Gorterio *Istorinis materializmas*, Nikolajaus Bucharino *ABC ir Iš komunistų programos*, V. M. Brauno *Komunizmas ir krikščionybė*, girdi, jos *didina oportunistą* [16]. Dešimtmečio pabaigoje A. Bimba krimtosi, kad iš rusų kalbos vertė ir periodikoje skelbė daug knygų, nes ūmai paaiškėjo, jog *visa eilė tų rašytojų jau seniai buvo sugedę ir dabar atsidūrė už grotvų. Žinote, ir tas mus demoralizuoja* [45].

Matyt, ir knygų platinimu daugiausia užsiėmė platintojai kolonijose, gavę jas per „Laisvę“ ar „Vilnį“. Šiek tiek šiuose procesuose dalyvavo ir ALDLD, pavyzdžiui, ragino savo narius įsigyti V. Lenino raštus ir priimdavo jų užsakymus, bet nesutiko būti vyriausiąja jų prenumeratos rinkimo ir platinimo agentūra. Draugijos sekretoriaus Igno Bėčiaus galva, leidėjams buvo parankiau turėti reikalą su vienu platintoju, o ne keliais [4], bet tai vėlgi liko tik įžvala.

Sunku pasakyti, kaip buvo atrenkamos knygos siųsti į JAV, ar vietos komunistai turėjo galimybę daryti įtaką tik siunčiamiems kiekiams, ar ir pačiam repertuarui. Žinoma, kad 3-iojo dešimtmečio pradžioje jie prašė atsiųsti net 14 vadovėlių, bet gavo toli gražu ne

---

⁴ Ko gero, populiaru buvo literatūra apie įvykius Lietuvoje, sakysim, 1927 m. JAV per „Laisvę“ buvo gauti ir parduoti keli egzemplioriai brošiūros „Tautos vadas A. Smetona, jo sėbrai ir darbai“, tad prašyta 1000 egz. ir net žadėta neimti už platinimą procento [63].

visus ir tik nedidelį skaičių [94]. Matyt, tai vertė ieškoti knygų Lietuvoje, pavyzdžiui, apie 1925 metus „Vilnius“ administracija iš „Švyturio“ bendrovės pirko knygų už 260 dolerių (trečdalis jų buvo Švietimo ministerijos leidiniai) [109] ir tai nepatiko LKP.

LKP nepatiko ir kaip kai kurios knygos plito JAV. Sakysim, 3-iojo dešimtmečio viduryje ji susirūpino dėl V. Lenino raštų, kurių, pirkti, anot amžininkų, *didelio ūpo pas Amerikiečius darbininkus* nebuvo [4]. Juos platinę agentai prašė leisti gražinti, nes parduodavo vos vieną kitą knygą. Bet ir pati LKP buvo ne be nuodėmės – pavyzdžiui, į JAV buvo atsiųsta daug V–VIII tomų egzempliorių, o I–III – nė vieno, tad išeiviai prašė po 30–40 egz. [102]. Bet, regis, Maskva nesiskubino siųsti – baigiantis pavasariui „amerikiečiai“ ragino nėsnausti, nes artėjo vasara, kai lauke vykstančiuose renginiuose buvo ne taip patogų platinti. Tiesa, tada santykiškai buvo įtempti, LKP veikėjai iš Maskvos nepatenkinti, be kitų dalykų, ir V. Lenino raštų platinimu, net grasino nutraukti susirašinėjimą, bet išeiviai atsikirta, kad ir SSRS ne ką geresni reikalai, girdi, čia net leidžiamos religinės knygos, kaip kažkokia *Burtų sekėja* [100]. Būta ir nuo abiejų šalių valios nepriklausančių problemų, sakysim, paštas neišduodavo gautų knygų, jei ant jų anglų kalba nebūdavo nurodyta, kokioje šalyje spausdintos, tad išeiviams tekdavo patiems žymėti „Printed in Lithuania“ [94].

Išeiviai ne viską, kas buvo siunčiama, imdavo platinti. Antai 1927 m. atsisakė imti 600 egz. Lietuvoje sušaudytų keturių komunistų portretų, gindamiesi, kad siuntėjai neišmano vietos darbininkų psichologijos – girdi, tokius *lapelius* galima pardavinėti po 1–2 centus, o ne po 20 centų, kaip buvo nurodyta, juolab tie portretai buvo spausdinti JAV platinamame „Komuniste“ ir kituose leidiniuose, tad vargu ar būtų pavykę parduoti bent 20 egz. Raginta išvis nebesiųsti smulkių leidinių, nes patys nemažai leido ir platino nemo kamai. Beje, toks siuntinys pakišo JAV komunistams mintį, kad užuot parsisiųsdinus literatūrą, ją spausdinti JAV, nes turėjo modernesnes spaustuves ir galėjo padaryti darbus pigiau ir geriau [102].

LKP irgi platino ne kiekvieną JAV išleistą knygą. Sakysim, 1926 m. toks likimas teko knygai *Darbininkų kankiniai Europoje*, ir tik dėl vieno – penkto – puslapio, kur rašyta apie *sušaudymą „karžygio“ Boriso*. Šis knygos rašymo metu buvo gyvas, o kai jį, įkalintą Lietuvoje, išmainė ir šis veikėjas atvyko į SSRS, kilo įtarimų dėl jo patikimumo, taigi ir iš jo buvo *atimtas mandatas atstovauti Lietuvos komunistams*, o vėliau paaiškėjo, kad tai – provokatorius, ir GPU (*rus.* Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije) jį sušaudė. Tad kaip „tokią knygą galima platinti Lietuvoje“? Be to, Maskvoje stebėtasi, iš kur išeiviai sužinojo, kad jį sušaudė Lietuvoje [22].

Būta gana įdomių kliūčių Europoje leistas knygas platinti JAV. Antai 1935 m. pabai goje JAV buvo nutarta paimti 500 egz. Georgijaus Dimitrovo kalbos teisme; galėjo ir

daugiau, bet patirtis rodė, kad *jūsų beprotiška „nauja“ lietuvių kalba stovi skersai kelio jūsiškės literatūros platinimui pas mus*. Išėiviai, jau suprato, kad jų niekas neklauso, vis dėlto liejo apmaudą, kad *Lietuvoje, kuomet visame pasaulyje lietuviai vartoja vienodą rašybą, tai jūs išsigalvojate savotišką, tartum kerštui, tartum tam, kad niekas tos jūsų literatūros neskaitytų. Juk tai niekas kitas, kaip blogiausias rūšies sektantizmas*. Be to, jų galva, „priešai“ iš tokios rašybos pažindavo komunistinę literatūrą [8]. Tačiau LKP laikėsi savo, girdi, *mūsų rašybą tik lengvina skaitymą, nes išmestos nereikalingos raidės, tai prispyrė ir buržuazinius rašytojus pagalvoti apie archaiškos rašybos keitimą*. Atseit, pažangesni norėjo ją perimti, o „fašistai“ siekė dar labiau apsunkinti, kad *darbininkai ir valstiečiai sunkiau išminktų skaityti*. Anot Z. Angariečio, „amerikiečiai“, išjuokę jų rašybą (o pirmasis – L. Prūseika), *taip parodė savo konservatizmą*. Maža to, net ragino keisti kalbą, *pritraukus ją prie fašistinio kurpalio*. Z. Angarietis buvo įsitikinęs, kad jų raštai JAV lengviau suprantami, nei „Lietuvos aidas“, kuri, esą, vis sunkiau suprato ir Lietuvos darbininkai, bet, girdi, „fašistams“ tai nerūpėjo – „Lietuvos aidą“ jie leido inteligentams, o liaudžiai knygas – kita kalba, tad Lietuvoje egzistavo kelios kalbos, o kad Maskvos literatūra blogai buvo platinama JAV, kalta ne rašybą [13].

JAV komunistai neretai buvo tarpininkai LKP palaikant ryšius (įskaitant ir knygos) su bendraminčiais kituose regionuose. Ypač tai pasakytina apie Pietų Ameriką, kur pirmieji lietuviai pasirodė dar XIX a. pabaigoje, daugiausia – Argentinoje. Trečiajame dešimtmetyje nemenkos lietuvių kolonijos atsirado Brazilijoje ir Urugvajuje. Tad anksčiausiai komunistinės lietuvių organizacijos atsirado Argentinoje, ir LKP domėjosi situacija joje nuo 3-iojo dešimtmečio pradžios. Jos prašymu Jonas Baltušnikas iš Berisso siuntė literatūrą apie rusų ir lietuvių judėjimą Argentinoje [42]. Čia rinktos lėšos Lietuvos–Baltarusijos KP [85], į Argentiną siųsta periodinė spauda iš Lietuvos, iš SSRS patarinėta skaityti V. Lenino raštus (užsisakius Smolenske), susisiekti su „Laisve“ ir „Vilnimi“, platinti jų *raštus*, o „Aido“ vengti, nes tai – *renegato J. Baltrušaičio laikraštis* [18].

Auganti kolonija vis labiau rūpėjo LKP. Žiūrint jos akimis, tarp 30 000 – 35 000 lietuvių būta daug buožių vaikų, kiti – *be nugarkaulio, labai mažai artimų komunistams*, o ideologiniai priešai, užsitikrinę, be kitų rėmėjų, ir Lietuvos konsulato paramą, planavo leisti laikraštį, kai Argentinos KP buvo septyni lietuviai, o prokomunistinėje Lietuvių darbininkų apšvietos draugijoje Pietų Amerikoje – net septynios kuopos, turinčios apie 200 narių [71]. Tokiomis aplinkybėmis LKP labai nerimavo dėl Argentinoje 3-iojo dešimtmečio viduryje kilusio sumanymo leisti komunistinį laikraštį „Rytojus“. Vietos veikėjai prašė JAV komunistų atsiųsti žmogų, kuris ne tik rūpintųsi laikraščiu, bet ir *teisingai pravestų komunistinę liniją*, bet šie, nerasdami tinkamo, siūlė LKP atsiųsti tokį iš SSRS, bet ir čia neradus ką, prie šio klausimo grįžta tik dešimtmečiui baigiantis [32].

Vis dėlto sutarta, kad į Argentiną turi vykti R. Mizara iš JAV. Mat 1926 m. pabaigoje šešių asmenų įsteigta Argentinos lietuvių darbininkų spaudos bendrovė „Rytojus“ oficialiai paskelbė leisianti to paties pavadinimo savaitraštį [5]. Tuomet ji planavo pirkti spaustuotę ir leisti knygas, tekstus rinko patys nariai, spaustuvei mokėjo už popierių ir mašinas ir taip sutaupydavo 80 proc. išlaidų [6]. Tačiau „Rytojus“ leidimas per mėnesį kainuodavo 350 pesų, o skaitytojų skaičius nesiekė nei 250, tad administracija, 1927 m. vasario 15–17 d. išleista pirmą numerį 1000 egz. tiražu, siuntinėjo susipažinti kur tik galėjo ir prašė padėti [98]. Nusiųstė ir į Maskvą su prašymu siųsti straipsnių ir duoti sutikimą, kad redaguotų L. Adomaskas-Vilimas [73], bet sulaukė atsakymo, kad šis netinka [12]. Apskritai, „Rytojus“ nesužavėjo LKP, girdi, *tuščias*, reikia keisti radikalčiai – išmesti ilgus, inteligentams skirtus straipsnius, atspindėti emigrantų gyvenimą ir susisiekti su jais, kad taptų masiniu laikraščiu, kad būtų galima platinti ir Lietuvoje, iš kur emigrantai keliauja į Argentiną [12]. Paremti materialiai LKP atsisakė, girdi, neturi pinigų, siūlė prašyti Argentinos KP CK, o padėti galėjo tik idėjiškai, be to, Maskvoje tikėtasi, kad situacija pagerės atvykus R. Mizarai [31].

Atvykęs R. Mizara rado liūdnoką padėtį. Bendrovė turėjo apie 200 akcininkų, bet ir ji, ir laikraštis buvo neregistruoti, niekas nežinojo, ar galima steigti bendrovę ir platinti akcijas to nepadarius. Užregistruoti buvo nelengva, nes lietuviai prastai mokėjo ispaniškai, trūko pinigų, o konstitucijoje *prigrūsta tiek frazių apie III internacionalą, kad negalima tokios registruoti*. Samdyta spaustuė buvo menka, rinko rankomis, trūko raidžių, turėti trys darbininkai nemokėjo dirbti, laikraštį vos parengdavo per savaitę. Neužregistravus bendrovės planai pirkti raidžių ar linotipą buvo nerealūs, nes grėsė konfiskacija. Be kitų priemonių „Rytojus“ reikalams pagerinti, R. Mizara siūlė JAV rengti vakarus, kurių pelnas būtų skiriamas laikraščio paramai [71].

R. Mizara aptvarkė „Rytojus“ reikalus, bet jaudinosi, kas bus jam grįžus į JAV, ir prašė LKP atsiųsti žmogų, mokantį sakyti kalbas ir tvarkyti laikraštį [72]. Bet LKP atkirtusi, kad tokio neturinti, ir vėl pamokslavusi, kaip leisti „Rytojų“ – gerai atspindėti emigrantų gyvenimą, ypatingą dėmesį skirti korespondencijoms, turėti kuo daugiau korespondentų, nušviesti vietos darbininkų gyvenimą, kad *lietuvių darbininkus tampriai susieti su vietos darbininkais*, taip pat – ir Lietuvos, nes to reikėjo *kovai su įvairiais lietuviškais priešais P. Amerikoje*, ir užsienio įvykius, ypač SSRS. Sykiu žadėta nurodyti siųsti literatūrą „Rytojus“ adresu [30]. Sunku pasakyti kokią, bet žinoma, kad Argentinoje buvo gaunama Lietuvoje leista kažkokia nelegali literatūra, taip pat „Komunistas“ ir „Kibirkštis“ (pastarosios vienu metu – 10 egz., tiek buvo per daug, tad prašė siųsti tris) [58]; tiesa, būta laikotarpių, kai spaudos iš Rusijos negauta [72].

Išvažiavus R. Mizarai, LKP dėmesys Argentinai sumenko. Matyt, atsiliėpė ir pasikeitusi situacija – 1929 m. uždraustai Argentinos KP teko dirbti pogrindyje, kai „socialfašistai“ legaliai leido „Pietų Amerikos naujienas“, broliai Švedai (abu kitados buvo „Rytojaus“ redaktoriai ir buvo pašalinti iš KP) – „Darbininkų tiesą“, kažkoks Stabinskas – „Argentinos lietuvių balsą“, o LKP organas „Balsas“ dar daužė „silpnutį“ „Rytojų“, kol tas ėjo [60]. Beje, LKP pridarydavo rūpesčių ir kitų Pietų Amerikos šalių lietuviams komunistams. Sakysim, „Balsas“, nepaisydamas konspiracijos, spausdino viską, ką gaudavo iš Brazilijos, todėl teko uždaryti Susivienijimą lietuvių Brazilijoje (SLB), o septyni jo aktyvistai buvo suimti (mat KP buvo uždrausta, o SLB laikraštis pristatė kaip komunistinę organizaciją, tad ji buvo uždaryta, laikraštis „Garsas“ konfiskuotas, lietuviams komunistams teko trauktis į pogrindį). Pietų Amerikos šalyse veikė ALDLD kuopos, per jas buvo gaunami tiek ALDLD leidiniai, tiek iš Europos per JAV siūsta komunistinė spauda.

Knyginiai LKP ir JAV lietuvių komunistų ryšiai 1920–1940 m. buvo įvairiopi. Bendradarbiaudami periodikos, knygų leidybos ir spaudos platinimo sferose komunistai siekė įvairių tikslų. LKP šie ryšiai buvo svarbūs kaip priemonė skleidžiant ir įtvirtinant Kominterno ir stalininę VKP (b) liniją tarp JAV lietuvių komunistinių struktūrų. Laikotarpio pradžioje ir dar viduryje JAV pastebimas pasipriešinimas ir abejonės šios linijos teisingumu, o pabaigoje jos išnyksta.

LKP šie ryšiai buvo svarbūs siekiant savo tikslų ir Lietuvoje, kur darbas pogrindyje varžė tiek literatūros leidybą, tiek platinimą. Nors iš JAV siūsta literatūra taip pat buvo cenzūruojama, tačiau ši šalis vis vien buvo tas kanalas, kuriuo SSRS parengta ir JAV išleista literatūra didesniais ar mažesniais kiekiais patekdavo į Lietuvą. Be to, JAV buvo tarpinis taškas skleidžiant šią literatūrą Kanados ir Pietų Amerikos lietuvių kolonijose.

JAV lietuviams komunistams šie ryšiai buvo svarbūs sprendžiant aktualią rankraščių problemą (stigo išsilavinusių autorių) ir stiprinant ideologinę veiklą tarp išeivių. Galima teigti, kad šie ryšiai nemažai prisidėjo, kad dalis išeivių sveikino 1940-ųjų sovietinę Lietuvos okupaciją ir dar ilgus metus gynė jos teisėtumą. Tačiau platesnė komunistinės ideologijos sklaidos tarp išeivių ir jos įtakos jų pasaulėžiūrai aptartis reikalauja atskiro tyrimo.

Įteikta 2006 m. gegužės mėn.

ŠALTINIAI

1. ABAKAS, F. Laiškas Z. Angariečiui. Čikaga. 1932, vasario 16. Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), f. 77, apr. 15, b. 75, lap. 5–7.
2. ABELIS, E. Laiškas Z. Angariečiui. Bruklinas. 1931, sausio 19. LYA F.77, apr. 14, b. 27, lap. 19.
3. GRAVYS, V. Laiškas LKP CK (Lietuvoje). 1922. LYA F. 77, apr. 5, b. 31, lap. 27–29.
4. BĖČIUS, I. Laiškas LDSD sekretoriui E. Eimučiui. Niujorkas. 1926, gruodžio 16. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 18.
5. BAGOTYREVIČIUS, L. Laiškas „Komunisto“ administracijai. 1926, gruodžio 27. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 21.
6. ALDSB „Rytojus“ atsišaukimas. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 64–65.
7. ANDRIULIS, V. Laiškas Z. Angariečiui. 1935. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 4–5.
8. ANDRIULIS, V. Laiškas Z. Angariečiui. 1935, spalio 25. LYA, f. 77, apr. 18, b. 23, lap. 3–4.
9. ANDRIULIS, V. Laiškas V. Kapsukui. 1925, gegužės 21. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 14–17.
10. ANGARIETIS, Z. Apie mūsų pastovios atstovybės Amerikoje organizavimą. 1922. LYA, f. 77, apr. 12, b. 26, lap. 13.
11. ANGARIETIS, Z. Laiškas Amerikos darbininkų partijos CK. 1926, balandžio 4. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 21–24.
12. ANGARIETIS, Z. Laiškas Argentinos komunistams. 1927. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 58.
13. ANGARIETIS, Z. Laiškas Z. Andziuliui. 1935, gruodžio 16. LYA, f. 77, apr. 18, b. 23, lap. 20–24.
14. ANGARIETIS, Z. Laiškas ADP LS CB. 1928. LYA, f. 77, apr. 11, b. 37, lap. 19.
15. ANGARIETIS, Z. Laiškas ALDLD. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 34–38.
16. ANGARIETIS, Z. Laiškas A. Bimbai. 1935, balandžio 24. LYA, f. 77, apr. 18, b. 23, lap. 9–10.
17. ANGARIETIS, Z. Laiškas A. Bimbai. 1937, rugpjūčio 26. LYA, f. 77, apr. 20, b. 8, lap. 32.
18. ANGARIETIS, Z. Laiškas draugams Argentinoje. 1925, lapkričio 3. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 69–73.
19. ANGARIETIS, Z. Laiškas J. Gasiūnui. 1925, gegužės 31. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 18–19.
20. ANGARIETIS, Z. Laiškas J. Gasiūnui. 1925, rugpjūčio 26. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 35–39.
21. ANGARIETIS, Z. Laiškas J. Gasiūnui. 1925, gruodžio 3. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 58–65.
22. ANGARIETIS, Z. (M.Beržas). Laiškas J. Gasiūnui. 1926, rugsėjo 7. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 18–34.
23. ANGARIETIS, Z. Laiškas Glavlitui. 1927, sausio 27. LYA, f. 77, apr. 10. F. 39, lap. 69.
24. ANGARIETIS, Z. Laiškas H. Jagminui. 1926, rugpjūčio 25. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 24–28.
25. ANGARIETIS, Z. Laiškas Jankauskui. 1927, lapkričio 27. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 24.
26. ANGARIETIS, Z. Laiškas „Laisvei“. 1922. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 75.
27. ANGARIETIS, Z. Laiškas LKP Lietuvių federacijos CB. 1922. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 50–54.

28. ANGARIETIS, Z. Laiškas R. Mizarai. 1926, birželio 28. LYA F 77, apr. 9, b. 34, lap. 7–8.
29. ANGARIETIS, Z. Laiškas M. Rasodai. 1927, rugpjūčio 16. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 28.
30. ANGARIETIS, Z. Laiškas M. Rasodai. 1927, lapkričio 11. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 26–27.
31. ANGARIETIS, Z. Laiškas „Rytojui“. 1927, rugpjūčio 16. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 62.
32. ANGARIETIS, Z. Laiškas nežinomam asmeniui. LYA, f. 77, apr. 12, b. 26, lap. 14.
33. ANGARIETIS, Z. Laiškas V. Paukščiui. 1927, kovo 28. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 4–5.
34. ANGARIETIS, Z. Laiškas V. Paukščiui. 1927, birželio 20. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 10.
35. ANGARIETIS, Z. Laiškas L. Prūseikai. 1926, kovo 3. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 3–4.
36. ANGARIETIS, Z. Laiškas J. Samulioniui. 1925. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 24.
37. ANGARIETIS, Z. Laiškas J. Samulioniui. 1925, rugsėjo 23. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 50–52.
38. ANGARIETIS, Z. Laiškas K. Steponavičiui. 1922, rugpjūčio 19. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 14–15.
39. ANGARIETIS, Z. Keletas žodžių apie padėtį Amerikos darbininkų (komunistų) partijos lietuvių sekcijoje. 1929, kovo 11. LYA, f. 77, apr. 12, b. 26, lap. 1–3.
40. BACEVIČIUS, M. Laiškas „Balso“ administracijai Vokietijoje. 1930, gegužės 19. LYA, f. 77, apr. 13. F. 19, lap. 1–2.
41. BACEVIČIUS, M. Laiškas nežinomam asmeniui. Čikaga. 1925, rugsėjo 24. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 52–55.
42. BALTUŠNIKAS, Jonas. Laiškas LKP. Berisso. 1922, gegužės 5. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 36.
43. BIMBA, A. Laiškas Z. Angariečiui. Bruklin. 1926, rugpjūčio 23. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 11–15.
44. BIMBA, A. Laiškas Z. Angariečiui. 1931, rugsėjo 1. LYA, f. 77, apr. 14. F. 27, lap. 10.
45. BIMBA, A. Laiškas Z. Angariečiui. 1932, gruodžio 19. LYA, f. 77, apr. 15, b. 25, lap. 12–16.
46. BIMBA, A. Laiškas Z. Angariečiui. 1937, gegužės 19. LYA, f. 77, apr. 20, b. 8, lap. 26.
47. BULYGA, P. Laiškas Z. Angariečiui. Bruklinas. 1926, birželio 4. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 6–7.
48. GASIŪNAS, J. Laiškas LKP CK. 1925, spalio 22. Čikaga. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 66–67.
49. GASIŪNAS, J. Laiškas nežinomam asmeniui. 1924, birželio 9. LYA, f. 77, apr. 7, b. 29, lap. 7.
50. GRAŠYS, V. Laiškas LKP CK. 1922. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 32–34.
51. GROMULAVIČIA, D. Laiškas A. Buivydui. 1921, vasario 13. LYA, f. 77, apr. 4, b. 43, lap. 8.
52. GROMULAVIČIA, D. Laiškas [LPK CK]. 1921, vasario 13. LYA, f. 77, apr. 4, b. 43, lap. 7.
53. JAGMINAS, H. Laiškas Z. Angariečiui. 1925, kovo 12. Čikaga. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 6–8.
54. JAGMINAS, H. Laiškas Z. Angariečiui. 1926, rugpjūčio 3. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 8–11.
55. JASILIONIS, S. Laiškas „Priekalo“ leidėjams. 1935, balandžio 22. LYA, f. 15808, apr. 1, b. 156, lap. 4.
56. JAV KP LF CB. Laiškas LKP Užsienio biurui. LYA, f. 77, apr. 35, b. 4, lap. 21.
57. KUZBORKIS, J. K. Laiškas Komunisto“ administracijai. Hartford, Conn. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 29–30.

58. SAMULIONIS, J. Laiškas Z. Angariečiui. 1925, sausio 12. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 1–2.
59. LAIKRAŠČIO „RYTOJUS“ REDAKCIJA. Laiškas nežinomam asmeniui. 1928. LYA, f. 77, apr. 11, b. 37, lap. 21.
60. „LAISVĖ“. Laiškas „Balsui“. Bruklinas. 1932, liepos 9. LYA, f. 77, apr. 15, b. 25, lap. 11.
61. Lietuvių komunistų grupės Argentinoje pareiškimas LKP CK. 1929. LYA, f. 77, apr. 12, b. 26, lap. 60–63.
62. Lietuvių moterų progresyvinis susivienijimas Amerikoje. Laiškas laikraščiu „Darbininkų žodis“ (Kaunas.) 1921, vasario 15. LYA, f. 77, apr. 4, b. 43, lap. 24.
63. LKP. Laiškas V. Paukščiui. Maskva. 1928. LYA, f. 77, apr. 11, b. 37, lap. 21.
64. JANKAUSKAS, A. Laiškas Z. Angariečiui. Bruklinas. 1927, rugpjūčio 29. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 21–22).
65. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. Čikaga. 1923, sausio 10. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 1–2.
66. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. 1923, balandžio 11. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 3–4.
67. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. 1923, gegužės 15. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, L.5.
68. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. 1924, kovo 10. LYA, f. 77, apr. 7, b. 29, lap. 4–5.
69. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. 1924, gegužės 2. LYA, f. 77, apr. 7, b. 29, lap. 16.
70. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. 1925, birželio 23. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 28.
71. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. 1926, gegužės 26. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 5–6.
72. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. Buenos Airės. 1927, rugsėjo 14. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 28–37.
73. MIZARA, R. Laiškas Z. Angariečiui. Buenos Airės. 1927, rugsėjo 28. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 25–26.
74. MIZARA, R. Laiškas LKP. Buenos Airės. 1927, vasario 12. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 37–40.
75. MIZARA, R. Laiškas nežinomam asmeniui. 1923, lapkričio 23. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 10–12.
76. NEŽINOMAS ASMUI. Laiškas Z. Angariečiui. 1925, rugsėjo 12. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 45–49.
77. PETRIKA, A. Lietuvių literatūros draugija ir pažangieji Amerikos Lietuviai. B.v., 1965. P. 37.
78. PRŪSEIKA, L. Laiškas Z. Angariečiui. 1924, lapkričio 11. LYA, f. 77, apr. 7, b. 29, lap. 11–13.
79. PRŪSEIKA, L. Laiškas Z. Angariečiui. 1926, vasario 5. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 2.
80. PAUKŠTYS, V. Laiškas Z. Angariečiui. 1927, birželio 14. LYA 77–10–39, lap. 8–9.
81. PAUKŠTYS, V. Laiškas nežinomam asmeniui. 1922, vasario 10. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 3.
82. PRŪSEIKA, L. Laiškas nežinomam asmeniui. 1924, sausio 15. LYA, f. 77, apr. 7, b. 29, lap. 1–2.
83. RUDAITIS, V. Laiškas Z. Angariečiui. 1924, spalio 12. LYA, f. 77, apr. 7, b. 29, lap. 9–10.
84. RUDAITIS, V. Laiškas Z. Angariečiui. 1925, liepos 11. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 31–32.
85. SKEBERDIS, J. Laiškas LKP CK. Maskva. 1921, sausio 8. LYA, f. 77, apr. 4, b. 43, lap. 1–5.

86. STALION, Fr. K. Laiškas LKP. Buenos Airės. 1921, balandžio 23. LYA, f. 77, apr. 4, b. 43, lap. 9–10.
87. STALIORAITIS, J. Laiškas nežinomam asmeniui. Apie 1920 m. LYA, f. 77, apr. 3, b. 65, lap. 1–2
88. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas Z. Angariečiui. 1922, birželio 19. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 10.
89. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas Z. Angariečiui. 1922, liepos 14. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 13.
90. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas Z. Angariečiui. 1923, sausio 5. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 19–21.
91. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas Z. Angariečiui. 1923, kovo 27. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 25–27.
92. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas nežinomam asmeniui. 1922, balandžio 15. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 9–10.
93. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas nežinomam asmeniui. 1922, birželio 25. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 12.
94. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas nežinomam asmeniui. 1923, sausio 9. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 21–23.
95. STEPONAVIČIUS, K. Laiškas nežinomam asmeniui. 1923, kovo 27. LYA, f. 77, apr. 6, b. 37, lap. 23–25.
96. VESBYS, St. Laiškas Z. Angariečiui. Čikaga. 1925, sausio 31. LYA, f. 77, apr. 8, b. 23, lap. 3–4
97. VESBYS, St. Laiškas Z. Angariečiui. Čikaga. 1926, rugsėjo 5. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 15–16.
98. „VILNIES“ ADMINISTRACIJA. Laiškas „Komunisto“ knygynėliui Smolenske. 1922, kovo 4. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 40.
99. UNDRAITIS, K. Laiškas nežinomam asmeniui. 1927, birželio 15. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 51.
100. ŽALPYS, P. V. Laiškas Z. Angariečiui. Čikaga. 1926, gruodžio 15. LYA, f. 77, apr. 9, b. 34, lap. 16–17.
101. ŽALPYS, P. V. Laiškas F. Vaišnorui. 1927, gegužės 17. Čikaga. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 55–58.
102. ŽALPYS, P. V. Laiškas LKP. 1928. LYA, f. 77, apr. 11, b. 37, lap. 30.
103. ŽULPIS, L. Laiškas J. Vaišnorui. 1927, kovo 16. LYA, f. 77, apr. 10, b. 39, lap. 44–46.
104. „ŽVAIGŽDĖS“ SEKRETORIUS. Laiškas ALDLD sekretoriui Steponavičiui. 1922. LYA, f. 77, apr. 5, b. 31, lap. 15–16.

**THE PUBLISHING RELATIONS WITH LITHUANIAN COMMUNISTS
IN USA IN 1920–1940**

REMIGIJUS MISIŪNAS

Abstract

The connection between Lithuanian Communist Party (LCP) and their partners in USA were quite widely researched before 1990, but for different reasons it wasn't objective. The same thing can be said about publishing relations. This article is written using the material of LCP archives and might be considered as an attempt to look differently at this problem. There are three main domains of this connection. First of all, there was the cooperation in the publishing of periodicals. LCP and Lithuanian communists in USA exchanged articles, LCP was constantly indicating the direction that the press of Lithuanian communists in USA had to follow, how to organize its printing. The second domain was book publishing. The manuscripts of communist's books were sent to USA, the local communists were told which books should be published and which shouldn't, what their structure should be like. The third domain of above-mentioned connection was exchange of literature. The press printed in USA was sent to Lithuania and Soviet Union, to the leaders of LCP and the press printed by communists in Soviet Union was sent to USA. Lithuanian communists of USA also helped LCP to make publishing contacts with Lithuanian communists in Canada and South America. All these relations promoted the obedience of Lithuanian communists of USA to the Comintern policy and their approval to the Soviet occupation of Lithuania in 1940.

**LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS IR JAV LIETUVIŲ KOMUNISTŲ
KNYGOS RYŠIAI 1920–1940 METAIS**

REMIGIJUS MISIŪNAS

Santrauka

Leidybinė veikla svarbi ne tik skleidžiant partines ideologijas visuomenėje, bet ir pačioms partijoms, ypač tais atvejais, kai partinės struktūros nutolusios geografiškai. Tai pasakytina ir apie Lietuvos bei JAV lietuvių komunistų leidybą ir jų leidybinius ryšius. Apie juos buvo nemažai rašyta iki 1988 m., bet daugiausia tai buvo įvairiems jubiliejams (asmenų, organizacijų, laikraščių) skirti periodikoje skelbti straipsniai, kuriuose, kaip ir šiai tematikai skirtuose tyrinėjimuose, dėl ideologinių priežasčių daug kas buvo nutylima ar iškraipoma, naudojamasi toli gražu ne visais archyviniais šaltiniais.

Šio straipsnio tikslas yra dalinis – remiantis Lietuvos ypatingajame archyve saugoma archyvine medžiaga išanalizuoti šių ryšių specifiką 1920–1940 m., ypatingą dėmesį skiriant periodikai, knygų leidybai ir keitimuisi literatūra. Analizuojamas keitimasis straipsniais ir rankraščiais, jų publikavimo ir leidybos problemos, literatūros siuntimas vienu kitiems, jos platinimo specifiką ir JAV lietuvių komunistų tarpininkavimas LKP palaikant leidybinius ryšius su kitų šalių lietuvių komunistais.